

Lepo število slovenskih kulturnih delavcev, posebno z našega Štajerskega, je v 19. stoletju navezalo osebne stike s prekmurskimi izobraženci, predvsem z duhovniki. Taki so bili Stanko Vraz, Anton Krempel, Peter Kozler, Božidar Raič, Matija Valjavec, Davorin in Anton Trstenjak, Franc Simonič, Vatroslav Oblak, Janko Šlebinger, Franc Kovačič, Matija Slavič in Anton Korošec ter mogoče še kdo. Med prekmurske Slovence jih je privedla skrb za njihov narodni obstoj, zanimanje za njihov jezik in narečja, za slovstvo, ljudsko izročilo in tudi za politične razmere, v katerih so živeli. Obenem so nekateri zbirali prekmurske knjige in rokopise. Sad teh obiskov je bil dvojen:

1. Ko so se vrnili, so nekateri izmed njih v tisku objavljali zbrano gradivo, namerno obveščali slovensko javnost o svojih vtisih, opažanjih in ugotovitvah ter jo seznanjali s prekmurskimi kulturnimi, prosvetnimi, narodnostnimi in političnimi razmerami. Za Slovence med Muro in Rabo so se zanimali in o njih pisali tudi taki slovenski izobraženci, ki sicer niso osebno prišli mednje, pa jih je skrbel njihova usoda. Teh člankov, razprav in sporočil o prekmurskih Slovencih je bilo v našem tisku sorazmerno precej in če bi jih kdo zbral in opremil s kritičnimi pripombami, bi jih bilo za obsežno knjigo, ki bi zelo zgovorno pričala o budni skrbi slovenske domovine za prekmurske Slovence v 19. stoletju.

2. Obiskom je sledilo dopisovanje. Slovenski kulturni delavci so po svoji vrnitvi večinoma ostali v pismenih stikih s tistimi prekmurskimi izobraženci, s katerimi so se na poteh po Prekmurju spoznali. Izmed katoliških duhovnikov npr. z Jožefom Vargom pri Sv. Juriju, z Jožefom Košičem na Gornjem Seniku, z Jožefom Borovnjakom na Cankovi, z Markom Žižekom v Beltincih in Jožefom Bagaryjem v Martjancih. Izmed protestantskih duhovnikov sta znana Aleksander Terplan v Puconcih in njegov naslednik Rudolf Cipot (Czipoth). — To obojestransko dopisovanje je zavzemalo važno mesto v medsebojnih stikih, toda žal se nam je od tega bore malo ohranilo. Zato nam mora biti toliko bolj dragoce no tisto, kar je ohranjenega.

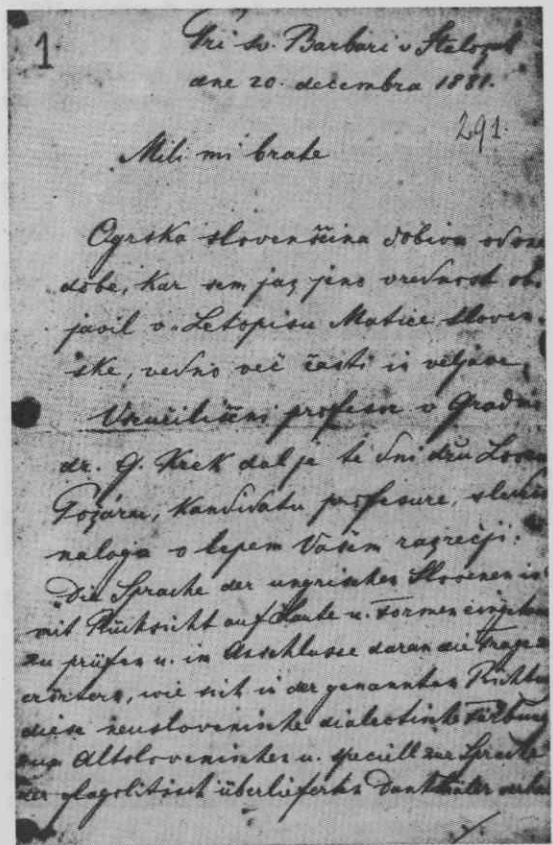
Tako je ohranjeno pismo, ki ga je pisal Jožef Varga, kaplan pri Sv. Juriju v Prekmurju (Rogaševci), dne 26. julija 1838 Stanku Vrazu, zbiratelju prekmurskih ljudskih pesmi. Pismo je priobčil Fr. Š. Kuhač leta 1880.¹

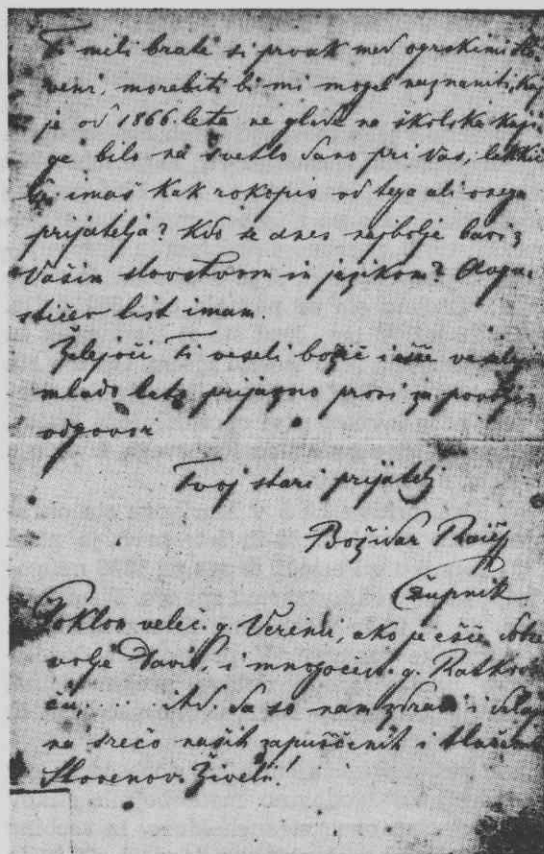
Božidar Raič je 1878 delno objavil pismo evangeličanskega pastora Aleksandra Terplana Oroslavu Cafu, v katerem mu je pojasnil pomen nekaterih prekmurskih besed.²

Posebno važno mesto je v teh medsebojnih stikih zavzemal Božidar Raič, ki je leta 1860 Prekmurje prepotoval in ga leta 1866 ponovno obiskal, nato pa z izobraženci ostal v pismenih stikih, posebno s Košičem in Borovnjakom. Z Borovnjakom si je dopisoval do svoje smrti. Osebno sta se poznala od 1860 dalje, torej 26 let. V tem času sta si Borovnjak in Raič izmenjala lepo število pisem. Od teh sta ohranjeni dve Raičevi pismi Borovnjaku. Nanju je naša javnost prvi opozoril Jože Ftičar, naš najboljši poznavalec Raičevega življenja in dela, z besedami:

»V Drž. arhivu LRS v Mariboru sta ohranjeni dve pismi iz 80-ih let: prvo je pisal 1881 župniku v Pertoči, drugo pa 1886 neugotovljenemu prekmurskemu znancu. Pismi pričata, da se je še v teh letih živo zanimal za prekmurske razmere. V prvem z zadovoljstvom ugotavlja, da dobiva prekmurščina, odkar jo je ocenil v LMS, vedno več časti in veljave.«³

Obe pismi priobčujem tukaj dobesedno, ker sta važni za zgodovino medsebojnih stikov Slovencev na obeh straneh Mure. Iz vsebine obeh pisem je moč natanko dognati, da ju je Raič pisal Borovnjaku. Zato bom k vsakemu pismu podal nekaj pojasnil.

Prvo pismo se glasi:

Pri sv. Barbari v Haložah
dne 20. decembra 1881

Mili mi brate

Ogrska slovenščina dobiva od one dobe, kar sem jaz jeno vrednost objavil v »Letopisu Matice Slovenske«, vedno več časti in veljave.

Vseučilišni profesor v Gradcu dr. G. Krek dal je te dni dru Lovru Požaru, kandidatu profesure, sledečo nalogo o lepem Vašem razrečji: »Die Sprache der ungrischen Slovenen ist mit Rücksicht auf Laute u. Formen eingehend zu prüfen u. im Anschlusse daran die Frage zu erörtern, wie sich in der genannten Richtung diese neuslovenische dialectische Färbung zum Altslovenischen u. speciell zur Sprache der glagolitisch überlieferten Dankmäler verhalte.«

Ti mili brate si prvak med ogrskimi Slovenci, morebiti bi mi mogel naznaniti, kaj je od 1866. leta glede na školske knjige bilo na svetlo dano pri Vas, lehkü še imaš kak rokopis od tega ali onega prijatelja? Kdo se danes najboljše bavi z Vašim slovstvom in jezikom? Avgustičev list imam.

Zeležoji Ti veseli božič i ešče veselejše mlado leto prijazno prosi za poveljen odgovor

Tvoj stari prijatelj
Božidar Raič
župnik

Poklon veleč. g. Verenu, ako je ešče dobre volje David, i mnogočest. g. Ratkoviču, ... itd., da so nam zdravi i delajo na srečo naših zapuščenih tlačenih Slovenov. Živeli!

Raič je to pismo pisal od Sv. Barbare v Haložah, kamor je prišel za dušnega pastirja istega leta 1860, ko je prvič obiskal Prekmurje in tu ostal do smrti.⁴ Vtise svojega prvega potovanja v krajini med Muro in Rabo je opisal v razpravi »Črtice o Prekmurcih in o njihovem govoru«, ki je začela izhajati leta 1863 v Vilhar-Levstikovem »Napreju«. Izšel je le prvi del razprave, ker je »Naprej« prenehal. Cela razprava je bila nato — nekoliko popravljena in dopolnjena z vtisi z obiska Prekmurja leta 1866 — natisnjena v Narodnem Koledarju in Letopisu Matice Slovenke za leto 1868 na straneh 53—76. V letopisu Matice Slovenske za leto 1869 je Raič priobčil še drugo svojo razpravo »Prekmurški književniki pa knjige« (str. 57—84). Na ti dve razpravi misli Raič, ko pravi v pismu, da sta pridobili ogrski slovenščini vedno več časti in veljave. Res sta obe razpravi neprestano služili poznejšim piscem o prekmurskih kulturnih in narodnostnih razmerah za podlago, iz njiju so prevzemali podatke tudi z nekaterimi napakami vred. Druga razprava je še posebej važna, ker v njej Raič priobčuje v celoti ali deloma tudi nekaj važnih pisem, npr. dve Žbulovi iz Velikih Dolenc Borovnjaku.⁵ Zelo važni so tudi podatki, povzeti iz Borovnjakove korespondence, o dveh luteranskih duhovnikih v Puconcih, Terplanu in Cipothu.⁶ Raičevo sorazmerno obširno poročanje o značilnostih prekmurskega narečja je še bolj pritegnilo zanimanje slovenskih jezikoslovcev.

Nadvse važno je Raičevo sporočilo, da je dr. Gregor Krek, univ. profesor v Gradcu, dal Lovru Požaru nalogo o prekmurskem narečju. Krek se je 1867 habilitiral na graški univerzi za slovanske jezike in slovstvo, 1871 je postal izredni in 1874 redni profesor na tej univerzi.⁷ Da se je Krek v tem času zanimal tudi za prekmurščino, spričuje njegova razprava »O novoslovenskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega«, ki je izšla leta 1881,⁸ torej v letu, ko je poslal Raič to pismo Borovnjaku. Ko Krek tu razpravlja o tako imenovanem celovškem (rateškem) slovenskem rokopisu, zapisu očenaša, češčenemarije in apostolske vere, se ozira tudi na prekmurske izraze v molitvah: da »Slovenci v Ogrih« imajo tudi kot Slovani vzhodne cerkve *raspet* brez dostavka *na križ* namesto *češčena* Marija imajo *zdrava bodi*, imajo *milošče puna* in *blagoslovljena* namesto *gnada* in *žegnana*, glede tega so nam »ogerski Slovenci ... lahko v zglede«,⁹ ogerska slovenščina še ima tudi prihodnik *ima priti*, to je nedoločnik s sedanji-kom glagola imeti.¹⁰ Krek je navedel kot vir za te prekmurske izraze *Sv. evangeliome*, ki da so izšli v Radgoni 1840, stran 133 in 134.¹¹ Zaradi tega je Ivan Zelko vzel v svojo bibliografijo del Mikloša Kuzmiča tudi ta natis iz

leta 1840 in se tudi sklicuje na Kreka.¹² Ponatis, katerega je uporabljal Krek, pa ni bil iz leta 1840, ampak poznejši, katerega je pripravil Borovnjak. Starejši natisi Svetih Evangelijomov imajo obliko: Zdrava *bojdi* Maria, Borovnjakovi ponatisi pa: Zdrava *bodi* Maria. Natisa iz leta 1840 ni bilo, pač pa je natis izšel leta 1841 s škofijskim dovoljenjem z dne 23. novembra 1840. S tem starim dovoljenjem so izhajali ponatisi Sv. Evangelijomov tudi v drugi polovici 19. stoletja.

Lovro Požar je bil kot vseučiliščnik večkrat Raičev gost pri Sv. Barbari in gotovo je Raič vplival, da je Krek dal in Požar sprejel nalogo o pomurskem narečju. Če bi bil Požar to nalogo napisal, bi bil tako predhodnik prekmurskemu jezikoslovcu Avgustu Pavlu. Pozanimal sem se na graški univerzi, ali je Požar oddal to seminarsko nalogo in ali je iz tega predmeta doktoriral. Požar je namreč študiral v Gradcu filozofijo, slavistiko in klasično filologijo od leta 1833.¹³ Prejel sem odgovor, da o prekmurskem narečju Požar ni napisal kakšne naloge. Vidimo pa, kako se je Raič trudil, da bi mlade slaviste navdušil za študij prekmurskega narečja.

Raič je pisal to pismo nekomu, ki da je »prvak med ogrskimi Sloveni«. Ta ni mogel biti župnik v Pertoči, kot misli Ftičar, ker je takrat bil v Pertoči Štefan Veren, in temu pošilja Raič na koncu tega pisma »poklon«. V tisti dobi je bil prekmurski prvak edino Verenov sosed na Cankovi — Borovnjak. Ko je bil Raič leta 1866 na obisku v Prekmurju, se je seznanil tudi z novejšim prekmurskim tiskom.¹⁴ Sedaj v pismu prosi Borovnjaka, da bi ga seznanil s prekmurskim tiskom, ki je izšel po letu 1866. Tudi za rokopise ga prosi. Hoče tudi vedeti, ali so se pojavili kakšni novi prekmurski pisatelji. Raič je imel tudi »Avgustičev list« tu; misli na PRIJATEL-a, katerega je izdajal in urejeval Imre Agustich in je izhajal od 15. septembra 1875 do 15. julija 1879. v Budimpešti.¹⁵

Štefan Veren (r. 28. oktobra 1818 v Soboti — umrl 6. marca 1891 v Pertoči) je bil dušni pastir v Pertoči od julija 1855 do smrti.¹⁶ Raič je bil pri njem na svojem prvem potovanju po Prekmurju leta 1860.¹⁷ Raič je Verena zelo cenil. Ob Verenovi smrti je dr. Franc Ivanocy, tišinski dekan, zapisal v župnijski kroniki: »V Verenu smo zgubili star tip duhovnika, posebljeno srčno dobrotu.«¹⁸ Še več je o Verenu povedal Ivanocy v daljšem nekrologu leta 1906: »Veren so bili posebno dobrega srca človek i so velko poštenje mēli ne samo pred svojimi farnikami, nego pred vsemi, šteri so nji poznali. Njihova odkritosrčnost i darovitost je po celoj slovenskoj krajini poznana bila i vsako društvo, pri šterom so oni navzoči bili, je čutilo topločo njihove dūše. Ne samo dūševen paster so bili svojim vernim, nego i

teloven vračitel celoj okroglini. Daleč z vo-grski krajin so nji poiskali vnogi betežniki i ne samo eden je po njih zvračeni, tak da so sv. Helene plebanoš široko bili poznani kak imeniten vračitel i jako dober človek. Kak šteč tužen i pobit je štoj k njim prišeo, največkrat je odišo od njih potroštan i dobre vole vsaki človek. Oni so razumeli z prostim rečmi globoko srce človeče segreti. Kde so nazoči bili, tam je vsaka dūša dobre vole bila. *Bili so tudi jako dober Slovenec*, zato kde i kda je mogoče bilo, najraj so slovenski gučali i či so med pravo slovensko društvo prišli, te je njihova dobra vola i njihova vesela reč ne konca mela. Kem menje je takši odkritosrčni enakoga mišljenja lūdih dnes den med gospodami, tem bole v poštenji ostane Verenov spomenek med nami. Vredni so, da vsaka dūša naše slovenske krajine se z lūbeznostjov i z zahvalnostjov z njih spomene vsake čase.«¹⁹ Tudi *Ratkoviča* je Raič spoznal na svojem prvem potovanju po Prekmurju leta 1860. Takrat je bil v Gornji Lendavi ž. upravitelj (1859—1861), pozneje pri Sv. Juriju (Rogaševci) ž. upravitelj (1862—1866), župnik (1866—1893) in dekan soboške dekanije (1877—1893). Poklican je bil v somboteljski kapitel in bil kanonik od 1893 do smrti dne 20. januarja 1907.²⁰ O obisku Gornje Lendave in *Ratkoviča* leta 1860 piše Raič: »Mladi župni oskrbnik (namreč *Ratkovič*), še-le pred tremi leti dovršiv bogoslovske nauke, sedaj župnik pri sv. Jurji (namreč leta 1868), nas je ljubezljivo pozdravil, že nasproti nam prišedši, toda v madjarski besedi, in gostoljubno sprejel.«²¹

Oba, Veren in *Ratkovič* sta bila tudi Mohorjana in naročnika knjig Matice Slovenske. Raič še leta 1881 v pismu oba in še druge navdušuje, naj »delajo na srečo naših zapuščenih in tlačanih Slovenov« v Prekmurju.

Drugo Raičevo pismo se glasi:

Abgeordnetenhaus 21./2. 86

Veličastni gospod!

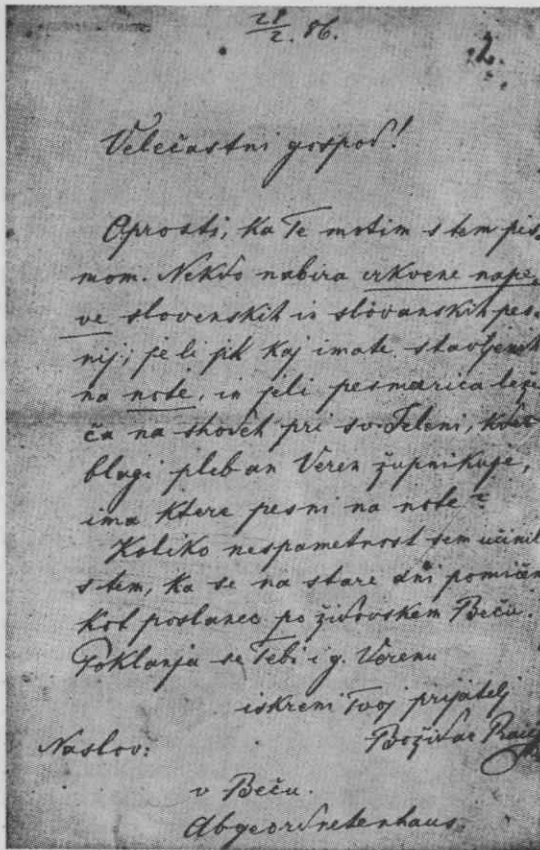
Oprosti, ka Te motim s tem pismom. Nekdo nabira *crkvene napeve* slovenskih in slovanskih pesnij; je li jik kaj imate stavljenih na *note*, in jeli pesmarica ležeča na shodeh pri sv. Jeleni, kder blagi pleban Veren župnikuje, ima ktere pesni na note?

Koliko nespametnost sem učinil s tem, ka se na stare dni pomičem kot poslanec po židovskem Beču. Poklanja se tebi i g. Verenu

iskren Tvoj prijatelj
Božidar Raič

Naslov:
v Beču.

Abgeordnetenhaus.

Ftičar sicer pravi, da je Raič pisal to pismo neugotovljenemu prekmurškemu znancu, pa je iz vsebine zopet razvidno, da je bilo to pismo namenjeno nekomu, ki je živel v bližini sv. Jeleni, to je Pertoče in njenega župnika Verena. In ta je bil Borovnjak, ki je res bil Raiču iskren prijatelj in Raič njemu.

Za stare cerkvene pesmi so se začeli zanimati z glasbenega stališča slovenski cecilijanci že takoj ob ustanovitvi svojega društva za obnovo slovenske glasbe. Cecilijansko društvo se je v Ljubljani ustanovilo leta 1877.²² Začel je izhajati »Cerkveni glasbenik« že leta 1878,²³ ki je zbiral in objavljal stare cerkvene pesmi. Tudi p. Hugolin Sattner je leta 1881 vabil, naj bi prišle znova v rabo »vsebinsko izvrstne« stare cerkvene pesmi. Nekaj teh pesmi je objavil J. Tavčar leta 1886 in 1887 v »Cerkvenem glasbeniku«.²⁴ Danilo Fajgelj je skupno z Janezom Kokošarjem zbiral stare cerkvene napeve, ki so izšli v zbirki »Cerkvene pesmi, nabrane med slovenskim narodom« (1885, 1886).²⁵

Mogoče je na te zbiratelje starih napevov mislil Raič v tem svojem pismu. Toda utegnil je to biti kdo, ki ni bil Slovenec — ker so ga zanimali tudi »slovanski« napevi. Pri tem se je takoj spomnil na Prekmurje in na potrebo po zbiranju napevov prekmurških cerkvenih pesmi. Zato Borovnjaka sprašuje, ali je v pertočki pesmarici kaj pesmi »na note«.

To pesmarico je videl Raič leta 1860 v pertočki cerkvi sv. Helene ob svojem prvem obisku Prekmurja. Leta 1869 je o njej poročal: »Opomniti je še treba, ka se v župni cerkvi v Pertoči pri sv. Jeleni nahaja *Gradual* popisani po Smodiš Jožefi s Krajšič od toga po dobročiniteli Haužar Petri v Pertoče na potrebočo Jelenske fare küpleni za osem raniški vu leti 1695 1. martiuša. Školniki se pa priporoča dobra skrb na ete Gradual. Ta rokopisna knjiga ima obliko mešnih bukev in jih debelosti, zadržava pesmi o raznih svetkih i mešah v slovenskem, pa tudi v hrvaškem narečji; leži navadno na vzhodeh služeča g. učitelju za cerkveno petje.«²⁶

Leta 1878 je Raič v Cafovem življenjepisu zapisal o Cafu: »Tudi ‚Gradual‘ (pesemska knjiga) župne cerkve v Pertoči izcrpil je (namreč Caf) in porabil za slovar, naj ga kinči in venča krasno panonsko ali panovinsko razrečje.«²⁷

Raič je leta 1886 hotel vedeti, ali hrani ta pesmarica tudi kaj napevov. Hotel je z njimi seznaniti zbiratelje teh napevov v slovenski domovini. Več o njej in J. Smodišu v SBL (v tisku).

Še nekaj važnega je Raič v tem pismu zapal svojemu staremu prijatelju Borovnjaku: da mu je žal, da se je dal izvoliti na stare dni za državnega poslanca in da mora nastopati v »židovskem Beču«, v katerem je le nekaj tednov pozneje, dne 19. marca 1886 med svojim zadnjim govorom doživel duševni zlom.²⁸ Njegovo življenje se je začelo naglo iztekati in je ugasnilo v Ljubljani dne 6. junija 1886.²⁹

Raič je kot velik rodoljub izkazoval veliko ljubezen do prekmurških Slovencev, ki se je začela že takrat, ko je bil duhovni pomočnik v Ljutomeru (1850—1851)³⁰ in je tako živeč v njihovi bližini postal pozoren nanje. Obe tukaj objavljeni pismi sta priči, da je ta ljubezen do Prekmurja žarela v Raičevem srcu do konca njegovega življenja.

OPOMBE

1. Fr. Š. Kuhač, Stanko Vraz kao glasbenik. Vi-enac 1880/XII, Zagreb, 606. — 2. Raičev Božidar, Oroslov Caf. LMS 1878, 78. — 3. J. Ftičar, Slo-venski taborit Božidar Raič — buditelj prekmur-skih Slovencev. Svet ob Muri 1958/III, op. na str. 33. — 4. J. Ftičar. n. d., 27. — Isti, Slovenci na levi in desni strani Mure in njihovi kulturni stiki. Panonski zbornik, Murska Sobota 1966, 120. — Isti, Raič Božidar, SBL II, 9. — 5. Raičev Bo-židar, Prekmurški književniki pa knjige. LMS za 1869, 71—74, 76—77. — 6. Raičev Božidar, r. t., 70. — 7. Avg. Pirjevec, Krek Gregor. SBL I, 557. — 8. G. Krek, O novoslovenskem rokopisu zgodovin-skega društva koroškega. Kres 1881/I Celovec 173 do 190. — 9. G. Krek, n. d., 183 in na tej strani opomba 1 in 2. — 10. G. Krek, n. d., 187. — 11.

G. Krek, n. d., 183, op. 1 in 2. — 12. I. Zelko, Bibliografija del Mikloša Küzmiča. Prekmurska knjižnica 1. I. Zelko, Mikloš Küzmič — V. Novak, Franc Ivanoci, Sobota 1937, 19 št. 5. — 13. J. Šle-binger, Požar Lovro. SBL II, 469. — 14. B. Raič, Listi iz Haloz, Slovenec (Celovec) 25. aprila 1867, št. 47. — 15. N. Brumen, Pregled naprednih tiskov. Ob naprednem tisku, Murska Sobota 1962, 103. — 16. Gy. Géfin, A szombathelyi egyházmegye története III. Szombathely 1935, 448—9. — Kronika župnije Pertoča, 26—27. — 17. B. Raič, Črtice o Prekmurcih in o njihovem govoru. Narodni koledar in LMS za leto 1868, 56—57. — 18. Ivanocyjeva tišinska kronika »Podatki...«, slovenski prevod J. Smeja, 103. — 19. Kalendar presv. Srca Jezusovega za leto 1906, 70—71. —

20. Géfin, n. d., 340. J. Klekl ml., + Ratkovits Vendel. Kalendar presv. Srca Jezušovoga 1908, 87—88. — 21. B. Raič, Črtice o Prekmurcih. NKLMS za leto 1868, 58. — 22. D. Cvetko, Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem. Tretja knjiga, Ljubljana 1960, 236—237. — 23. D. Cvetko, n. d., 242. — 24. M. Smolik, Odmevi verskih resnic v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja, Ljubljana, 1963, 71—2. — 25. J. Mantuani, Fajgelj Danilo. SBL I, 170—171. S. Premrl, Kokošar Janez. SBL I, 490. — Cvetko, n. d., 248. — Cerkevni glasbenik 1887/X, 3—4. — 26. B. Raič, LMS 1869, 77. — 27. B. Raič, LMS 1878, 78. — 28. SBL III, 12. — 29. SBL III, 9 ima napačno, da je Raič umrl 6. januarja, pravilno: 6. junija. — 30. SBL III, 9.

